

Tóth Mihály¹

A precedensek csapdái

Kedves Béla!

Tényleg mintha tegnap lett volna, hogy azon gondolkodtam, miről írjak a 60. születésnapodra szánt ünnepi kötetbe. S most tessék... Ám ne szomorkodj az évek múlásán, vigasztald magad azzal, hogy szerencsére az idő nem múlt számodra sem haszontalanul. Szerveztél, írtál, tanítottál változatlan kitartással és szorgalommal, s talán még több megértéssel és bölcsességgel, amire – ne reménykedj – továbbra is számítunk. Amúgy sem tudnád abbahagyni. Legfeljebb annyi engedményt tehetünk, hogy kicsit több időt szánhatsz kedves időöltésedre, a repülésre, feltéve, ha megnyugtatsz minket: legalább „magasból nézvést” még minden rendben lévőnek látszik. Fogadd szeretettel az itt következő rövid írásomat, amely alulnézetből készült.

Nem könnyen megválaszolható kérdés: mi várható el reálisan a harmadik évezred modern jogállami büntető kódexeitől. Képesek-e a hihetetlenül felgyorsult világban ma is korszerű, időtálló értékeket hordozni, közvetíteni és megőrizni? Megoldható, megoldandó-e, hogy egyszerre demonstráljanak és fenyegetsenek, hogy létükkel és alkalmazásukkal is hassanak? Ha kell általános értékítéletként, ha szükséges, súlyos konkrét ítéletek formájában is. S a kérdések sora folytatható. Hol húzhatjuk meg a helyes határt, mi tartozik a büntetőjogra, s mikor elég a büntetőjogi fenyegetettség helyett más, esetleg enyhébb, de akár hatékonyabb eszközök igénybevétele? A negatív értékelést érdemlő élethelyzetek sokszínűsége, változatossága felmentést adhat-e a szabályozási szintek, szabályozási módok szándékos vagy gondatlan elvételére?

Kétlem, hogy hazai viszonyainkat illetően minderre teljesen megnyugtató válasz adható, az biztos, hogy ebben a rövid írásban nem. Arra vállalkozhatom csak, hogy pár konkrét példa segítségével gyérülő bizonyosságaimnak és növekvő kétségeimnek hangot adjak.

¹ Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, kutató professor emeritus; Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, egyetemi tanár; Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, professor emeritus.

Talán megengedhető, ha egy személyes történettel kezdem... Jó pár éve, az egyik tv-csatorna vitaműsorában, amelyben volt szerencsém részt venni, a beszélgetők egyetértettek abban, hogy sokat árthatnak az igazságszolgáltatás tekintélyének és egyben a jogbiztonságnak az alapvető érdekviszonyokba súlyosan beavatkozóni képes büntetőjog szinte követhetetlen változásai, folyamatos módosulásai.

Az egyik ismert filozófus vendég odáig is elment, hogy azt állította: a Btk.-nak ma is a tízparancsolat szintjén kéne állnia, és lehetőleg ott is kell maradnia: a legfontosabb tradicionális és örök értékeket kéne világos előírásokkal szigorúan védenie: ne ölj, ne lopj, ne tégy hamis tanúbizonyságot, mert csak az ilyen szintű alapvető, időtálló és erkölcsileg alátámasztott tilalmaknak lehet társadalmi fedezete.

A műsorban már nem volt módom ezzel kapcsolatos fenntartásaimat kifejezni, utána azonban elmondtam: a hasonló szemléletű jogalkotás ma aligha hozhatna létre vagy tarthatna fenn életképes végterméket. S távolról sem csupán a *nullum crimen sine lege* elvének tisztelete okán.

Véleményemet igazolandó azzal a példával éltem, hogy az 1878-as Csemegi-kódex még szabályozott egy olyan bűncselekményt, amelynek neve „férjszínlelés” volt. A tényállás így hangzott: „aki magát valamely nő férjének színli, és a nőnek tévedését felhasználja, hogy azzal nemileg közösüljön, a szemérem elleni büntetés miatt három évig terjedhető börtönnel büntetendő” (1878. évi V. tc. 245. §).

Amikor hallgatóimnak felteszem a kérdést, vajon hogyan lehetett ezt a bűncselekményt a gyakorlatban egyáltalán elkövetni, érdekes válaszokat kapok: felvetik például az egymásra megszólalásig (vagy még azután is) hasonlító egypetűjű ikrek lehetőségét, a háborút követő hosszú hadifogságból hazatért, korábbi külsejére nem emlékeztető személy esetleges visszaélését, még az utóbb érvénytelenített házasság tényét eltitkoló elkövetést is. Pedig a válasz jóval egyszerűbb: a legfontosabb kriminogén tényezőt a szemérmesebb erkölcsi viszonyok mellett a technikai viszonyok fejlettségében kell keresnünk: a lakásokban a villanyvilágítás csak a 20. század elején terjedt el, s a gyakori sötétségben, félhomályban bármi megtörténhetett. Olykor meg is történt, s ennek konzekvenciáit az akkori Btk.-nak is le kellett vonnia.

Manapság viszont például a kiberbűnözés különböző formáival, a bankkártyaklónozókkal, a robotika, a drónok, a vezető nélküli autók vagy a kriptovaluták kriminális kihívásaival kell szembenéznünk. Mi lenne velünk, ha valóban megrekedtünk volna a tízparancsolat szintjén?

Természetes követelmény tehát, hogy a Büntető Törvénykönyv is alkalmazkodjék a mindinkább gyorsuló társadalmi, technikai fejlődés új jelenségeihez, korábban nem is feltételezett formáihoz. Követnie kell ezeket, reagálnia kell rájuk, hiszen jól tudjuk, minden az életünk megkönnyítését szolgáló újdonság azonnal megszüli bűnös hasznélvezőit is.

A tényállások modernizálása és bővülése tehát elkerülhetetlen. Kérdés azonban, hogy napjainkban nem él-e vissza ezekkel az alapvetően helyes elvekkel

a túlbuzgó vagy a külső nyomásoknak könnyen engedő jogalkotó. Nem hivatkoznak-e akkor is a Btk. korszerűsítésének igényére, a „lépéstartás” fontosságára, amikor ez valójában csak üres szölam, esetleg ürügy egy-egy meggondolatlan modifikáció igazolásához?

A mögöttünk álló évtizedeknek óvatosságra kell inteni bennünket, akkor is, ha elfogadjuk az elkerülhetetlen korszerűsítés érveit.

A Btk. kodifikátorai a kiszámíthatóság igénye mentén világosan megfogalmazták, hogy az új törvénynek az elődeihez képest nagyobb stabilitást kell mutatnia. Letették a voksukat amellett, hogy az időtállóság, a kiszámíthatóság a törvény egyik legfőbb értéke, s ennek az elvnek a hitelét ideje visszaszerezni. Sajnos ez egyenlőre nem sikerült.

Az új, alig több mint hatéves kódexet hatálybalépése óta máris közel 40 törvény s egy alkotmánybírószági határozat is módosította, összesen több mint 200 jogszabályhelyet, a szöveg mintegy egyharmadát érintve. Hatályos Btk.-nk tehát a mai napig átlagosan kéthavonta módosult, alkalmanként öt-hat rendelkezést megváltoztatva. Mindez kétszerese annak a jogalkotási aktivitásnak, amelyet a korábbi kódex hatályban létekor mértékadó elemzők már a jogbiztonság súlyos aláásásaként értékeltek. Kétségtelen, hogy az új törvény változásainak egy része formai helyesbítés vagy a fogalmak változásait követő pontosítás volt, ám többségük lényeges, tartalmi kérdéseket, sokszor többtucatnyi szakaszt érintett. Az általános részben változtak például a gyermekkor, az elévülés, a feltételes szabadság, a foglalkozástól eltiltás, a jóvátételi munka, a kiutasítás, az elkobzás, a halmazati büntetés, a mentesítés vagy a katonákra vonatkozó rendelkezések szabályai. A különös részbe számos új bűncselekmény mellett bekerült például a kapcsolati erőszak (212/A. §), a sporteredmény tiltott befolyásolása (349/A. §) vagy a kémkedés az Európai Unió intézményei ellen (261/A. §) (néhány további tényállásra később még visszatérek). Két év alatt háromszor módosították a termőföld védelmére alkotott bűncselekményt, s jelentősen átalakították az új pszichoaktív anyagokra vonatkozó vagy az egyesülési, gyülekezési tilalmakat érintő szabályozást. E sorok írásakor például a kiutasítás szabályozásának áttekintése, az embercsempészás, a pénzmosás, a korrupciós bűncselekmények tényállásának korszerűsítése zajlik.

Meggyőződésem, hogy az egymást követő modifikációk jelentős része gondosabb előkészítő munkával, több szakmai és kevesebb populista szempont figyelembevételével nagyrészt megelőzhető, elkerülhető lett volna, s minden bizonnyal a jövőben is elkerülhető lenne.

Ennek igazolásaként külön indokolt foglalkozni egy pontosabban körvonalazható és megítélésem szerint értékromboló tényezővel, a büntetőjog „precedens-jogalkotásnak” nevezhető használhatatlan és haszontalan termékeivel.

Hosszú ideje megfigyelhető az a jelenség, hogy a politikusok (sokszor az érzelmileg determinált és alulinformált közvélemény leegyszerűsített igényeit saját érdekében felkarolva) valamely általában persze kétségtelenül súlyos, tragikus következménnyel járó egyedi eset felmerülésekor nyomban a Btk.-t kívánják módosítani, kiegészíteni. Szinte tetszőleges számú példa található arra, hogy egy-egy – általában sajátos, egyedi, utóbb meg nem ismétlődő, de mindenképpen rendkívülinek minősíthető – eset kapcsán „erős felindulásból” azonnal büntető tényállás megalkotásáért vagy módosításáért kiáltanak, s ez az esetek zömében nem is marad pusztába kiáltott szó.

Az aktuális igények felkarolása és nyombani teljesítése alkalmas persze a politikai népszerűség ébren tartására és fokozására, szakmai szempontból azonban gyakran igen káros. Az ilyen kivétel nélkül önálló képviselői indítványokra sokszor pár héten belül született tényállásokat utóbb nincs mire alkalmazni, s ha mégis előfordulnának hasonló esetek, azokat már korábban meglévő, hagyományos eszközökkel kezelni lehetne. S még az sem mondható, hogy a konkrét eset szülte rendelkezés preventív célt is szolgál, hiszen az okot adó ügy hamar feledésbe merül, az így alkotott tilalmak „szunnyadó normává” válnak, viszont lassan behálózják az egész amúgy is túlterhelt Büntető Törvénykönyvet.

Hadd említsek erre néhány példát!

Egy szerencsétlenül végződött kutyatámadás nyomán még 1996-ban megalkották a „Lex Pitbull”, amely ha más címen is, de ma is tizenegy magatartást tilalmaz – többek között az „ivartalanításra vonatkozó szabályok megsértését” vagy „az őrző-védő feladatra való kiképzést” (Btk. 359. §). Tudjuk azonban, hogy ha egy nem megfelelően őrzött kutya sérülést okoz, gazdája e tényállás nélkül is felelősségre vonható, ám ha a veszélyesnek minősített ebet például csak a jogszabály megszegésével eladják, megszerzik vagy az országból kiviszik, annak vajon mi köze a büntetőjoghoz? Kiváltképpen akkor, ha mértéktartó módon a szabálysértési törvény is tartalmaz veszélyes ebekre vonatkozó rendelkezéseket.² Ráadásul veszélyes eb csak kifejezetten, egyenként azzá nyilvánított kutya lehet. Az ilyen egyedi hatósági esetekre kell külön büntetőjogi tényállás közel tucatnyi elkövetési magatartással?

2013 őszén nyilvánosságra hoztak egy választási kampány befolyásolását célzó, utóbb hamisnak bizonyult videófelvételt. Nem egészen egy hónap alatt Btk.-módosítás született a becsmérlés csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítésének és külön tényállás az ilyen felvétel nyilvánosságra hozatalának tilalmáról (226/A §; 226/B §). Erre, mint a módosító törvény³ indokolása írja, „demokratikus intézményeink védelmében” volt szükség. Nos, jól meg lettek védve.

² Aki veszélyes ebét nem zárt helyen tartja, vagy nem helyezi el a ház (lakás) bejáratán a veszélyes ebre utaló megfelelő figyelmeztető táblát, szabálysértést követ el [2012. évi II. tv. 193. § (2) bekezdés].

³ 2013. évi CLXXVIII. tv. 1., 2. §.

A magánindítványra és magánvád mellett üldözendő rágalalmazás és becsületsértés mellett beiktatták ezek célzatos formáját, hamis hang- vagy képfelvétel készítésére, illetve hozzáférhetővé tételére korlátozva a tett hatókörét. A cél a becsület csorbítása – ami eddig az ilyen jellegű tetteknel hagyományosan közömbös volt. Az új bűncselekmények címei sem utalnak persze a célzatra, csupán alkalmasságra, ami a tényállás értelmezése szempontjából közömbös, de az már tartalmi kérdés, hogy míg a rágalalmazás és a becsületsértés elbírálása magánvád mellett zajlik, a két új célzatos bűncselekmény magánindítvány előterjesztése esetén közvádra (ügyési közreműködés mellett) üldözendő. Eszerint ilyen feljelentés esetén a nyomozást el kell rendelni, s a közvádlnak kell bizonyítania (ha tudja), hogy a készítő vagy a megjelentető célja például egy montírozott felvétel összeállításakor vagy megjelentetésekor eleve becsületsértő volt. Ha ez esetleg sikerül, az új bűncselekmény megállapítását konstatálhatják, ha nem, ugyanott vagyunk, mint a már 140 éve a Btk.-ban szereplő bűncselekmény, a becsületsértés esetében, ahol a becsület csorbítása esetén célzat hiányában is kiszabható ugyanolyan tetelkeret mellett pontosan ugyanaz, vagy akár súlyosabb büntetés is. Mi ez, ha már megint nem a precedensjog termelte merőben felesleges tényállás-szaporítás?

S persze beigazolódtott az is, hogy a hasonló töről fakadó jogalkotási termékek erősen szezonális jellegűek: a bűnügyi statisztika adatai szerint az utóbbi negyedszázad alatt veszélyes ebbel kapcsolatban csak tucatnyi feljelentést rögzítettek, marasztaló ítéletet az OBH statisztikusai nem tudtak kimutatni. Hamis hangfelvétel kapcsán a jogalkotásra okot adó eset óta – vagyis hat év alatt – két feljelentést rögzít a statisztika, vádemelésre nem került sor.

Zaklatott világunk napi történései nyomán sorra születtek a hasonló büntetőjogi rendelkezések. A tojásdobálások nyomán például a „Lex tojás” (a garázdaság kiegészítésével), néhány mérgezőpor-gyanús – valójában porcukrot tartalmazó – boríték küldése után a „látszat keltését” kriminalizáló „Lex Antrax” (a zaklatás módosításával), a nézőtér korlátján átmászó önfeledt – vagy inkább ittas – szurkolók elleni határozottabb fellépés jegyében a „Lex pályavédelem” (a rendbontás kiterjesztésével). Sor került a lopás amúgy is túlterhelt minősített eseteinek fokozatos megdőbbszörözésére is, szintén általában rosszallást kiváltó konkrét esetek kapcsán (így került a törvénybe például nemesfém, kegytárgy, régészeti lelet, áruházi lopásgátló eszközök, erdőben lévő fa stb.). Külföldi professzortársaim mosolyogva csóválják a fejüket azon, hogy az – ezúttal valóban a tízparancsolat szintjén megfogalmazott – lopást a jogalkotónak nálunk úgy sikerült cizellálnia, hogy a nem kevesebb, mint hat értékhatárt is idesorolva több mint 20 esetkörre rág a törvény a jogalkalmazó szájába. A bíróság iránti bizalomvesztésnek is látványos példája, hogy ma a lopás törvényi tényállása (is) úgy néz ki a Btk.-ban, mint egy boltri kávéautomata, amelynek csak a megfelelő gombját kell

megnyomni, és jöhet ki a (központilag elvárt) ítélet. Szintén „hungarikumnak” minősíthető, hogy a graffitizés elleni elszánt küzdelem jegyében a Btk. szövegének fogalomrendszerébe bekerült a „filctoll” is [371. § (7) bekezdés].

S a kedvezőtlen folyamat napjainkban sem állt meg, akad példa a közelmúltból is.

A törvény közlekedési bűncselekményeket szabályozó fejezete – a rendkívül gyors ütemű motorizáció ellenére – negyven éven keresztül beérte ugyanazzal a hét bűncselekménnyel, ráadásul azok alig változó tartalmával. A korábban legalábbis e területen mértéktartó jogalkotó tudta, belátta ugyanis, hogy e néhány bűncselekmény képes lefedni azokat a kiemelten veszélyes magatartásokat, amelyek büntetőjogi fellépést indokolnak. 2019-ben azonban a fejezet kiegészült a *jogellenesen átalakított személyszállítást végző jármű vezetése* nevű bűncselekménnyel (239/A. §), ami külön minősített esetként szabályozza átalakított iskolabusz vezetését is. A bűncselekmény címével ellentétben maga az átalakítás csak elzárással sújtható privilegizált eset.

Az indokolás maga írja, hogy a módosítás indoka a tragikus veronai buszbaleset volt. Erre azonban nem a jogalkotásnak kell (kellett volna) adekvát választ adnia. Világos ugyanis, hogy többlépcsős felelősségi rendszerünkben helyes fel fogás szerint egy „átalakítás” – mint önmagában csupán egy potenciális, esetleges, távoli veszélyforrás – önmagában csak tisztán rendészeti jellegű szabályszegés. (Erősen kétséges az is, hogy a konkrét okot adó balesetben valóban érdemi szerepet játszott-e a busz korábbi átalakítása.) Ettől függetlenül a hasonló engedély nélküli változtatások adminisztratív eszközöket tényleg indokolhatnak, szankcionálást is érdemelhetnek, ám *büntetőjogi fellépést* önmagukban nem igényelnek. Ha viszont megállapítható, hogy az eredeti szerkezetbe történő beavatkozás a forgalomban ténylegesen részt vevő jármű utasaira konkrét veszélyt jelent (tehát akár eredmény hiányában is), akkor mind az átalakító, mind az erről tudó vezető *foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés* bűncselekménye miatt felelősségre vonható. Merőben felesleges tehát egy új, azonos büntetési tétellel fenyegetett bűncselekmény megalkotása. S ha már sajnos tényleg fontosnak tartották, hogy az átalakított jármű közlekedése bűncselekmény legyen, vajon miért gondolták úgy, hogy kizárólag *személyszállító jármű* jelenthet veszélyt a forgalom résztvevőire? Csak a jármű saját utasaira gondoltak? Az engedély nélkül átalakított nyergesvontató vagy kamion vezetése eszerint nem jelent semmiféle veszélyt a közutakon, akár az iskolabuszok vagy „különleges igényű – így különösen mozgásában korlátozott, idős vagy beteg – személyek szállítására szolgáló közúti jármű” utasaira? Továbbmenve, az a sofőr bűncselekményt követ el, aki olyan járművet vezet, amelynek csomagterét kiegészítő üzemanyagtartályok felszerelésével módosították, ám az, aki ugyanott telitankolt marmonkannákat helyez el, az nem, hiszen az nem átalakítás.

Miért kellett ezzel a dilettáns precedens-jogalkotással feleslegesen megbontani a közlekedési bűncselekmények tradicionálisan koherens rendszerét? Vagy örüljünk már annak is, hogy a Btk.-ba beiktatott bűncselekményt nem ezzel a címmel és tartalommal fogadták el: „Veronába, vagy onnan hazatartó jogellenesen átalakított iskolabusz szabálytalanul épített autópálya-szakaszon történő éjszakai vezetése”?

Egy másik nemrégiben történt eset ismét a felzaklatott közvélemény nyomására indított el a jogalkotási igényeket is elérő lavinát: egy balotaszállási asszony a kutyáját állítólag büntetésként az autója után kötve húzta, az állat ebbe belepusztult. A szinte egyöntetű válasz az esetre az volt, hogy sürgősen szigorítani kell a Btk. állatkínzásra vonatkozó rendelkezéseit. Ismét persze egyéni képviselői indítványként törvényjavaslatot nyújtottak be, amely a hasonló tettekre egyébként maximálisan kiszabható 3 éves börtönbüntetést 10 évre kívánta felemelni (!),⁴ egyes ezt támogató kommentárok pedig – megismerve a súlyos aránytalanságot is felrovo szakmai érveket – hozzátették, hogy aki ezzel nem ért egyet, az bűnpártoló. Egy állatvédő liga elnöke a televízióban tett, az internetre is felkerült nyilatkozatában az eset kapcsán „joghézagnak” minősítette azt is, hogy nem büntethető „halott macska kínzása”.⁵ Talán nem kell mondanom, hogy nem az állatkínzók megbüntetése ellen érvelek. Jó lenne azonban, ha olykor ugyanilyen erőteljes kampány folyna annak tudatosítása érdekében is, mire alkalmas, mire képes a büntetőjog szigora, s mire biztosan nem. S hogy nem a jogalkotás hibája, ha a gyakorlat esetleg néha korrekcióra szorul.

Nem szabadna megengedni, hogy a büntető normák alakításában akár jogosnak vélt egyéni ambíciók, érzékenységek, sajátos csoportérdekek, a megalapozott hatástanulmányokat küldetéstudattal helyettesítő politikai törekvések meghatározó szerepet kapjanak, kiváltképpen akkor, amikor a legtöbb esetben a már meglévő általánosabb és kidolgozottabb keretek is alkalmasak a felelősség megállapítására, a megfelelő joghátrány alkalmazására, egyes intézmények hatékony érvényesülésére. Ha a szakszerűséget populizmussal helyettesítjük, az súlyos és nehezen jóvátehető sérelmet okoz a törvény stabilitásának, hitelességének és a jogbiztonságnak. A törvényhozás során tehát gondos előkészítésre és egyeztetésre, a lehetséges hatások felmérésére, az indokolt tilalmak dogmatikai, tudományos megalapozására van szükség. Arra, hogy ezáltal – mint *Szabó András* megfogalmazta⁶ – a büntetőjog a jogrendszer záróköve legyen, s ne egyre inkább alapkövévé váljék.

⁴ T/7082, 2019 augusztusában benyújtott javaslat. A javaslatot (egyelőre) nem szavazták meg.

⁵ Lásd www.youtube.com/watch?v=INTHd6M3BOW (A letöltés dátuma: 2020. 01. 15.)

⁶ 23/1990. (X. 31.) AB határozat, Szabó András alkotmánybíró párhuzamos véleménye 2. pont.

Végezetül – a kérdés részletesebb vizsgálatát későbbre hagyva – indokoltnak tartom röviden megemlíteni, hogy a büntető joggyakorlatot érintő „központosító törekvések” legújabbán már az egyes bírói döntések szintjét is elérték. A 2019. évi CXXVII. törvény nyíltan hitet tett a „korlátozott precedensjog” ítélezésben történő bevezetése mellett, egyes szelektíven közzétett kúriai döntéseket gyakorlatilag kötelező erővel felruházva, s végső soron – az alkotmányjogi panasz lehetőségét e körben megteremtve – az Alkotmánybíróságot téve meg a precedensjog szabályai ellen vétő döntések végső felülbírálóivá.

Magam hibásnak, a kontinentális jogi hagyományokkal összeegyeztethetetlennek tartom azt is, ha a precedensjog a jogalkalmazás alapvető rendezőelvévé válik. Mindez ugyanis további háttérbe szorulását eredményezheti a bírói egyéniesítés lehetőségének, amelyet a folyamatosan törvénybe iktatott mellőzhetetlen, kötelező rendelkezések, megdönthetetlen vélelmek gyakran már amúgy is ellehetlenítettek.

Egyébként magára a Kúriára sem vet jó fényt, ha ezek szerint az általánosabb tanulságokat rejtő, főként elvi kérdéseket érintő (bár e tekintetben mindinkább felhígult) jogegységi döntések eddig is, ezután is kötelező rendszere hatástalannak bizonyult. Valójában persze nem erről van szó, inkább arról, hogy újabb, nehezen megkerülhetővé tett intézménnyel kívánták a központilag preferált szándékok érvényesülését segíteni, a kívánatos, „elvárt” döntéseknek mintegy sorvezetőt adva. A helyes értelemben vett jogegység egyedüli jogállami záloga semmiképpen nem az ilyen uniformizálás, csak a megfelelő mozgástérrel felruházott, az egyes ügyek szükségyszerű sajátosságait megfelelően érzékelni és értékelni képes helyes bírói döntés lehet. A központilag ránk oktrojált ítélet ugyanis – mint azt már Szalay László közel 200 éve megfogalmazta – „elvont leszen, kemény, hajolhatatlan, lát-szólag egyenlő mindnyájokra nézve, igazságtalan a valóságban” (SZALAY 1847, 78.).

Irodalomjegyzék

SZALAY László (1847): *Publicistai dolgozatok*. I. kötet. Pest, Heckenast.